



Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
професор, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Лілія АТНАЖЕВА

аспірантка кафедри менеджменту
та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач кафедри менеджменту
та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Ключові слова: культурне різноманіття, міжкультурна компетентність, соціальні інновації, управління різноманіттям, цінності.

У статті показана роль управління різноманіттям та соціальних інновацій для реалізації євроінтеграційного вектору розвитку України, входження в спільний європейський простір вищої освіти та сталого розвитку нашого суспільства. Проаналізовано методологічні напрацювання попередніх досліджень соціальної згуртованості, міжкультурної комунікації, управління різнома-

УДК 316.42

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.1(88).06

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЙ ТА УПРАВЛІННЯ РІЗНОМАНІТТЯМ У СПІВПРАЦІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА ГРОМАД

© Нестерова М., Атнажева Л., Заможський А., 2023

ніттям в освітніх спільнотах у контексті просування культурного різноманіття. Показана евристична спроможність різних моделей міжкультурної компетентності та компетентності управління різноманіттям. Просування освітньої політики соціальних інновацій щодо міжкультурного діалогу та різноманіття визначає складність процесу соціальних трансформацій. Соціальні інновації в освіті, їх вплив на соціально-економічний розвиток розглянуті у фокусі міжкультурного підходу та навпаки.

Публікація підготовлена за підтримки Європейської Комісії, але публікація відображає точку зору лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка в ній міститься. The European Commission's support for the production publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Вступ

Глобальна кризова ситуація, яка окреслюється все більш явно через триваючу війну в Україні, ставить не тільки систему освіти, а й все суспільство перед дуже серйозними проблемами виживання. Тому сталий розвиток спільнот, в тому числі освітніх, набуває особливої актуальності в подоланні викликів кризових станів суспільства, зокрема в Україні це виклики повномасштабної війти та повоєнного відновлення. Один із напрямів успішного подолання цих викликів полягає у пошуку моделей успішної взаємодії університету та суспільства, зокрема, у пошуку соціальних інновацій. Згідно основним документам Європейського простору вищої освіти, це напрям пошуку стратегічних шляхів реалізації третьої місії університетів. Якісна реалізація третьої місії університету, разом із досконалою місією навчання й викладання (перша місія) та досліджень (друга), дає можливість сучасному університету стати ініціатором соціальних інновацій, рушієм соціального згуртованості та безпеки громади, чинником сталого розвитку освіти та суспільства на спільній ціннісній платформі.

Постановка проблеми дослідження

Подібно до концепту складності, концепт різноманіття має багато контекстів, які не обмежуються інклюзивним та мультикультурним простором. Але різноманіття найчастіше розуміється в мультикультурному аспекті, тому що культурне різноманіття є однією з найважливіших цінностей європейського простору. Адже саме через спільні цінності свободи, толерантності, рівності, солідарності та культурна різноманітність відбувається об'єднання громадян ЄС [4]. Соціальні інновації в освіті, які так потрібні в сучасних умовах неперервних бурхливих соціально-економічних криз, також потрібно розглядати у фокусі міжкультурного підходу, просувати розвиток міжкультурної компетентності. Вочевидь, європейський досвід важливий і в сфері соціальних інновацій. Як багато інших політик Європейського Союзу, інноваційна політи-

ка ЄС є дієвим інструментом вирішення соціальних проблем. У центрі уваги соціальної політики історично були певні проблеми: у 70-ті рр. XX ст. це було безробіття, пристосування до інтеграції, ліквідація наслідків світової кризи; у 80-90-ті рр. XX ст. актуальними проблемами стало старіння населення, екологічні проблеми, техногенні катастрофи; а на початку XXI ст. додалися соціальна адаптація, врівнювання диференціації доходів, конкуренція на ринку праці. Зокрема, останній сет проблем дозволяє говорити про необхідність стратегічного фокусу на соціальні інновації в освіті. Практика університетів орієнтованих на громаду доводить, що соціально-економічні проблеми в громадах ефективно вирішуються у співпраці з університетами, потрібно тільки правильно розробити моделі такої співпраці.

Стан розробки проблеми дослідження

Примирення політичного та економічного союзу з культурним різноманіттям, можливості зробити цей союз чинником соціальних інновацій, є одним з найбільших викликів, з якими зараз стикається Європейський Союз. У європейському контексті культурне різноманіття також сприймається як важливий ресурс для покращення суспільства, включаючи сприяння інноваціям та конкурентоспроможності [5; 6; 7]. Дослідження проблематики культурного різноманіття і її втіленням в Україні, в тому числі і в освітній сфері, займалися багато вітчизняних дослідників: О. Батіщева, Д. Вовк, С. Дрожжина, Т. Кулікова, М. Нестерова, В. Сусак, М. Стріха та ін. В контексті етнопонаціональної взаємодії цю проблематику досліджували К. Бондаренко, Е. Вілсон, В. Гельман, Т. Гриценко, А. Колодій, І. Курас, І. Лосєв, О. Майборода, О. Маланчук, М. Рябчук та ін. [1, с. 50].

На відмінну від проблематики міжкультурної компетентності та різноманіття, дослідження різних аспектів забезпечення соціального розвитку громад є достатньо новим напрямом, але вже

є ґрунтовні дослідження М. Ільїної, Ю. Шпильової та М. Хвесика, які присвячені вивченню соціоекологічних аспектів зазначеної проблематики [3].

В програмах Еразмус+ розбудови потенціалу вищої освіти (КА2), поширення Європейських Студій (напряма Жана Монне) є всі можливості для того, щоб здійснити суттєвий вплив на ефективну діяльність університету в подоланні кризових станів суспільства. Таким чином, реалізація третьої місії університету – відкритості до суспільства, буде цілісно поєднана з основною місією – навчання і викладання. Співпрацю університетів та громад зробили важливим пріоритетом інші грантові організації. Так, наприклад, у ході проекту «Муніципальні партнерства з Україною» сервісної служби «Міста в Єдиному Світі» (Engagement Global, GIZ), який піклується про співпрацю близько 80-ти німецько-українських міст-партнерів, приділяється неабияка увага темі міжкультурної комунікації та діалогу. Як приклад кращої практики можна вважати проведення круглих столів українських міст муніципального партнерства з громадами Німеччини та німецьких міст муніципального партнерства з громадами України, які поєднують у собі сучасні навчальні формати з актуальними темами муніципального розвитку та проектного менеджменту, активний обмін досвідом з використанням діалогових підходів, фасилітацію обговорень [2].

Але для наших досліджень важливо зазначити, що ці актуальні теми неодноразово порушувались освітніх проектах за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+, які впроваджувались та наразі впроваджуються в УДУ імені Михайла Драгоманова (колишній НПУ ім. М.П. Драгоманова). Багато здобутків у сфері управління різноманіттям, зокрема, магістерська програма «Управління різноманіттям» (гарант – проф. М. Нестерова) було отримано внаслідок успішної реалізації в НПУ ім. М.П. Драгоманова у 2013-2016 рр. проекту «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи

з гетерогенними групами і організаціями»). У цьому ж руслі був реалізований Модуль Жана Монне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські Студії» (2017-2020 рр.), в якому академічним координатором була проф. М. Нестерова.

Соціокультурні аспекти теми соціальної згуртованості, яким чином культура може виступати як керуючий параметр згуртування та, відповідно, соціального розвитку суспільства розкриваються та досліджуються в іншому проекті напряму Жана Монне – Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» (SCAES) (Професор Кафедри Жана Монне – професор М. Нестерова), термін впровадження 2020-2023 рр. Також в цьому проекті викладаються курси з Європейської політики соціальних інновацій та Європейських практик міжкультурного діалогу з основним фокусом на міжкультурну компетентність та управління різноманіттям, їх вплив на становлення соціальних інновацій та розвиток спільнот.

На практичний бік досліджень різноманіття були спрямовані заходи проекту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (EVDISD) (керівник проекту – професор М. Нестерова), що реалізовувався у 2020-2021 рр. Так, практики успішної взаємодії університету та громади, засновані на принципах полікультурного діалогу, сприяння міжкультурному розвитку та, відповідно, культурному різноманіттю відбувалися під час Міжнародної літньої школи в Мелітополі 5-9 липня 2021 р. «Принципи та цінності ЄС: різноманіття та інклюзія в освіті для сталого розвитку». Літня школа відбулася на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького в рамках імплементації Проекту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» у співпраці з Кафедрою Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій». Всі заходи п'ятиденної

Літньої школи були спрямовані на дослідження теми згуртованості, різноманіття та інклюзії для сталого розвитку освіти, включали в себе кращі європейські стратегії і практики розвитку освітніх та інших спільнот. Так, найкращі практики взаємних комунікативно-ціннісних стратегій розвитку громад та їх взаємодії в культурно-освітньому просторі були презентовані в спільних проєктах громади та університету: проєкт «Ми проти епохи глобального мовчання», проєкт міжміського співробітництва «Впровадження та залучення культурного різноманіття на глобальному рівні», який було реалізовано містами-партнерами Мелітополем (Україна) та Балларатом (Австралія) за підтримки Програми «Інтеркультурні Міста» Ради Європи. Також відбувалися інші заходи, які мали ключовий фокус на збереженні та розвитку культурного різноманіття, адже місто Мелітополь до війни було одним із кращих інтеркультурних міст, не тільки України, а й Європи. Приклад успішно проведеної Літньої школи, активне залучення представників місцевої громади, лідерів громадянського суспільства продемонстрували можливість ефективної співпраці університетів та громад, яка базується на принципах поваги до різноманіття, в першу чергу, культурного, а саме це різноманіття стало двигуном соціальних інновацій та розвитку громади.

Викладення основного матеріалу дослідження

Продовженням вищезазначених розробок стали проєкти міжнародної технічної допомоги більш складного рівня. Це проєкти у сфері соціальних інновацій та реалізації третьої місії університетів шляхом посилення співпраці між університетами та громадами, дослідження та поширення політик соціальних інновацій.

З 1 листопада 2022 р. в УДУ імені Михайла Драгоманова розпочалося впровадження Центру досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» – European Studies of Social Innovation in Education – ESSIE

(2022-2025), під керівництвом професора М Нестерової. Створення Центру досконалості Жана Монне має на меті пов'язати найкращі результати досліджень у сфері соціальних інновацій із педагогічною діяльністю, отже, запропонувати нові форми викладання і методи навчання та навчальні програми з особливим акцентом на соціальних інноваціях та залученні громади та молоді. В своїй діяльності Центр Досконалості вирішує низку завдань:

- поглиблення знань щодо Європейських Студій соціальних інновацій в освіті як ключового рушія соціального сталого розвитку та соціальної стійкості;
- спрямування студентів, викладачів та інших зацікавлених сторін освітнього процесу до глибшого пізнання європейських досліджень соціальних інновацій в освіті, до виконання значущих місцевих та зарубіжних освітніх, дослідницьких та соціальних проєктів у фокусі кращих європейських практик соціальних інновацій;
- ініціювання та інформування про найкращі практики ЄС щодо ініціатив соціальної відповідальності на підтримку третьої місії НПДУ та університетів-партнерів, досягнення 17-ти ЦСР (цілей сталого розвитку) та соціальних інновацій для біженців;
- просування унікального бренду європейського глобального відповідального громадянства та цінностей, підвищення обізнаності про Європейський Союз і сприяння майбутнім залученням, а також діалогу між людьми;
- створення науково-дослідної структури в університеті, яка формуватиме свою експертизу в розробці програм для інклюзії, соціальної згуртованості та інновацій, щоб допомогти подолати вплив і зменшити соціальну напругу та колективний ПТСР під час війни та у післявоєнний період;
- підвищення соціальної відповідальності університетів на основі найкращих європейських практик соціальних інновацій, навчання управлінню, залучення громади та молоді (www.cessi.eu).

Завдання для Центру досконалості в УДУ імені Михайла Драгоманова, як для «вершини» реалізації проєктів Еразмус+ напрямку Жана Монне з поширення Європейських Студій, актуальні для покращення діяльності університету в умовах кризи. Звичайно, це вимагає не тільки формального створення структури Центру досконалості Жана Монне ESSIE, а й підвищення професійної спроможності команди ESSIE. Для того, щоб підвищити загальну академічну експертизу Центру досконалості, потрібно здійснити певні заходи з підвищення потенціалу команди (навчальні візити до партнерських організацій в Італії та Чехії, вебінари, воркшопи міжнародних експертів команди Центру, тощо). Потрібне дослідження найкращих практик ЄС в сфері соціальних інновацій в освіті, в таких сферах, як: інклюзія, різноманітність та залучення громади та молоді, культурна політика та міжкультурний діалог, Зелена угода ЄС та науки про життя, інновації та підприємництво, формування державної політики, гуманітарна допомога та підтримка тощо. Сам проєкт Центру досконалості подавався до ЕАСЕСА вже після початку бойових дій в Україні, отже, виклики воєнного стану були визначальними при формуванні дизайну проєкту.

А з 1 лютого 2023 р. в УДУ імені Михайла Драгоманова впроваджується національний структурний проєкт програми Еразмус + напрямку КА2 (розбудова потенціалу вищої освіти) – «Університети-громади: посилення співпраці» (національний координатор та співавтор проєкту проф. М. Нестерова).

Основні напрями реалізації проєкту:

1. Розробити моделі взаємодії між університетами та громадами, виходячи з їхніх потреб, що будуть спрямовані на підвищення громадянської активності молоді та відповідального громадянства;

2. Розробити рекомендації щодо імплементації «третьої місії», служіння громаді в стратегії розвитку ЗВО України;

3. Пілотувати розроблені моделі співробітництва між університетом і грома-

дою на прикладі українських ЗВО-партнерів проєкту з урахуванням їх профілю (аграрний, педагогічний, медичний, військовий, класичний) та потреб громад;

4. Розробити «дорожню карту» підсилення третьої місії університетів шляхом реформи вищої освіти в Україні.

Звичайно, згідно принципам отримання міжнародної технічної допомоги, одним із основних напрямів реалізації проєкту є поширення результатів та промоція через різні види і канали комунікації (веб сайт, соціальні медіа, проведення заходів, та ін.)

Заплановані цілі проєкту:

– розробити модельні стратегії стосунків між університетами та громадами, виходячи з їхніх потреб та спрямованих на активізацію громадянської активності та відповідального громадянства;

– створити модель практичної співпраці між університетами та громадами, здатними задовольнити освітні потреби громад, представлені в офлайн-, онлайн- та гібридних форматах;

– сприяти співпраці між цільовими групами проєкту та зацікавленими сторонами щодо співпраці університету та громади на основі європейського досвіду та практик у сфері інклюзії та гендерної рівності, кібербезпеки та соціальної згуртованості, цифровізації, інновацій, екології та громадянської освіти, дуальної освіти, університети третього віку (народні університети) тощо;

– покращити управління університетами та їхню стійкість шляхом чіткого зосередження на соціальній відповідальності та залученні університетів до громади;

– отримати найкращий досвід ефективного балансу між інституційним регулюванням та автономією університетів для підвищення їх стійкості, ефективності та стійкості;

– впровадити в освітню політику ключові показники ефективності на основі моніторингу розвитку громад та місцевого керівництва.

Проєкт шукатиме європейський досвід у сфері соціальної відповідальності

університету та залучення громади, зокрема у розбудові та розширенні співпраці між університетом і бізнесом, співпраці між університетами та середніми школами, співпраці між університетами та НУО та зв'язками між університетами та місцевими органами влади. Іншою сферою застосування європейського досвіду є впровадження третьої місії для інших місій університетів – навчання, дослідження та розробки шляхом модернізації навчальних програм та впровадження в освітні процеси нових підходів до викладання та досвіду, як-от залучення громади, навчання та дослідження, інноваційні центри, інкубатори, хакатони тощо.

Можна побачити, що цілі наведених проєктів спрямовані на управління різноманіттям, впровадження соціальних інновацій задля розвитку співпраці між університетами та громадами, а базуються вони на результатах отриманого європейського досвіду, вивчення кращих європейських практик.

Висновки

Головна ідея описаних вище проєктів спрямована не тільки на розвиток університетських спільнот, системи вищої освіти України в цілому, а й на розвиток суспільства, шляхом розвитку громад, посилення їх співпраці з університетами. За цей напрям відповідає третя місія університетів, яка підтримує дві інші основні місії університету – навчання та викладання, а також наукові дослідження. Соціальні інновації можливі тільки в цьому просторі, з точним мандатом поширювати культуру, знання та передавати результати досліджень за межі академічного контексту, сприяючи соціальному зростанню та культурному розвитку територій, так як третя місія – це наскрізний вплив на ефективність університету. Тому третя місія в деяких країнах ЄС є дуже важливим показником забезпечення

якості та рейтингу університетів. В Україні цей актуальний напрямок досліджено недостатньо, тому потрібно на різних рівнях – інституціональному, регіональному та національному – впровадити кращий досвід європейських державних навчальних закладів, що покращить якість освіти в Україні. Слід зазначити, що цей проєкт КА2 «Університети-Громади: посилення співпраці», що сприяє розбудові спроможності нашої освіти, підтримується не тільки нашим Міністерством освіти та науки України. В дизайні проєкту закріплено, що Міністерство освіти Італії та його інституційний орган із забезпечення якості ANVUR підтримають проєкт та поділяться своїм досвідом у сфері ефективної освітньої політики з акцентом на соціальну місію університетів. Саме тому цей проєкт є структурним, в ньому надзвичайно важливою є участь в проєкті Міністерства освіти та науки України, адже це реальні перспективи структурних змін в системі вищої освіти України, соціальні наслідки яких мають бути суттєвими.

Отже, проєкти міжнародної технічної допомоги Еразмус+, що наразі реалізуються в УДУ імені Михайла Драгоманова не тільки відкривають перспективи подальших досліджень соціальної згуртованості, міжкультурних комунікацій, просування культурного різноманіття в соціокультурній та освітній сфері, а й сприяють розвитку та впровадженню соціальних інновацій задля посилення кооперації університетів з громадами. Ця співпраця має тільки посилюватися за мов кризових станів суспільства, бути цінною та значущою для різних видів спільнот. А впровадження кращих європейських практик з реалізації третьої місії університетів, інноваційної політики в соціальній та культурній сфері, сприятиме не тільки розбудові нашої системи вищої освіти, а й підсилить спроможність всього нашого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вовк, Д.** (2013) Мультикультуралізм як проблема ідеологічного вибору в Україні: конфлікт логіки «модерну» з «постмодерністською риторикою» *Актуальні проблеми політики*. Вип. 48. С. 50–57.

REFERENCES

1. **Vovk, D.** (2013) *Multykulturalizm yak problema ideolohichnoho vyboru v Ukraini: konflikt lohiky «modernu» z «postmodernistskoiu rytorykoiu»* [Multiculturalism as a problem of ideological choice

2. **Нестерова, М., Яценко, О., Деліні, М., Валенса, Г.** (2020) Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті. *Вища освіта України*. № 4. С. 47–52.

3. **Хвесик, М.А., Ільїна, М.В., Шпильова, Ю.Б.** (2019) Соціоекологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад: [монографія]. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – 302 с. URL: <http://ecos.kiev.ua/publications/monographies/view/71/#>

4. **Рубікондо, К.** Інтеркультурна компетентність. Посібник для тренерів. URL: <https://rm.coe.int/intercultural-competence-trainers-manual/1680a0b9d2>

in Ukraine: conflict of logic of “modern” with “post-modern rythoric”] Aktualni problemy polityky [Actual problems of politics]. 2013. Vyp. 48. S. 50–57. [in Ukrainian]

2. **Nesterova, M., Yatsenko, O., Dielini, M., Valiensa, H.** (2020) Yevropeiski tsinnosti mizhkulturnoi komunikatsii v universytetskii spilnoti [European values of intercultural communication in the university community] /M. Nesterova, . // Vyshcha osvita Ukrainy. No 4. S.47–52. [in Ukrainian]

3. **Khvesyk, M.A., Il'yina, M.V. & Shpyl'ova, Yu.B.** (2019). Sotsioekolohichniimperatyvy rozvytku sil's'kykh terytorial'nykh hromad: monohrafiya [Socio-ecological imperatives of development of rural territorial communities: monograph]. Kyiv: Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» Retrieved from <http://ecos.kiev.ua/publications/monographies/view/71/#> [in Ukrainian]

4. **Rubikondo, K.** Interkulturna kompetentnist [Intercultural competence]. Posibnyk dlia treneriv. URL: <https://rm.coe.int/intercultural-competence-trainers-manual/1680a0b9d2>

5. **Leitner, Ch.** Walking the Tightrope – Cultural Diversity in the Context of European Integration. URL: http://aei.pitt.edu/823/1/2000_1_3.pdf

6. **Salgado, R. S.** (2018) Learning from cultural diversity? The case of European Union-funded transnational projects on employment, *Journal of Contemporary European Studies*, 26:4, p. 359–376, DOI: 10.1080/14782804.2018.1432477

7. **Silke, L., Schneider, & Anthony F. Heath** (2019). Ethnic and cultural diversity in Europe: validating measures of ethnic and cultural background. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2018.1550150?journalCode=cjms20>